
MŰHELY

PECHÁN JÓZSEF

TOLNAI OTTÓ

„inkább muzsikálni szeretnék róla”
(Szenteleky)

A becsei képtárban látható Pechán Gerber-portréja, amely, a becseiek szerint, a becsei Gerber sörgyárost ábrázolja.

A hosszú bajusz végének pödrése örökre úgy fog csillogni — aranszálként —, mintha ebben a pillanatban pödrötte volna az ecset — ujjunkkal vigyázva hozzáérünk, hogy meggyőződjünk, nem aranydrót az ott, hogy meggyőződjünk, megszáradt már a festék, meg, lassan már egy évszázada. A bajusz végének ez a szabad, gyors, finom szárazsága az arc vastag csontsín márványrétegén hihetetlen biztonságról tanúskodik — abszolút kéz, abszolút ecset, mondjuk, habár tudjuk, a régi mesterek éppen ezen a területen tündököltek mindig. Ezek azok az alig észlelhető festéknymok, ameddig követni tudjuk Pechánt — tehát: innen kell elindulnunk feléje.

A bal fül szokatlanul vörös. Tán megfagyott, kérdezzük, hiszen akár a kakastaréj. A bal orrlyuk is ugyanolyan vörös, már-már véres. Különös egy ilyen klasszikus, zöld patinával futtatott portrén ez az erős, nyersvörös fül és ez a véres orrlyuk. De, ahogy még közelebb, már-már a képbe lépünk, észrevesszük, hogy ez a vörös valahogy ott van az arcon is.

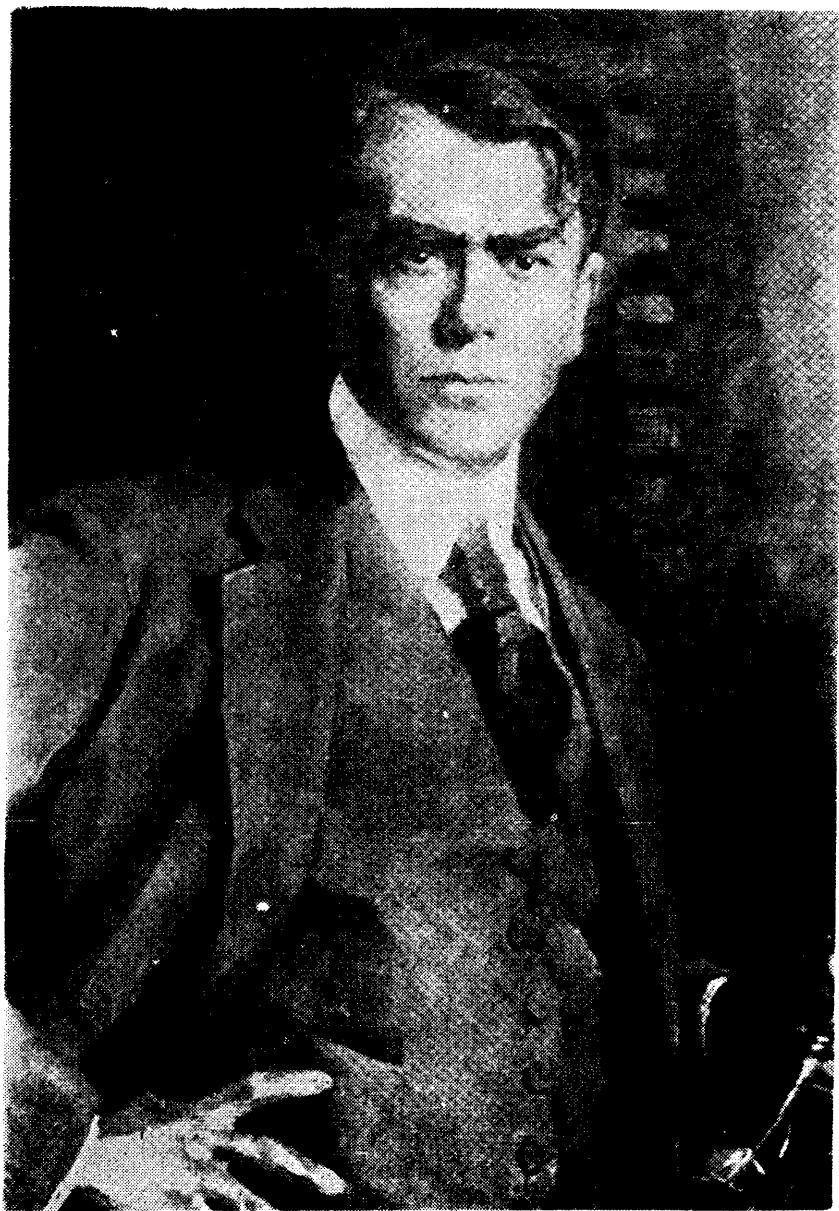
A gutaütés első jele, vagy Pechán festészetének különös jellegzetessége? Mind a kettő.

A képet restaurálták; a vászon egy helyen meg van sértve; a háttér mintha befejezetlen lenne...

A festő fia szerint ez Gerber, a verbászi földbirtokos volt, és az örökösök a portré másolatát is elkészítették. Gerber fényképét és a selyempapírost, amellyel a mester átmásolta a festményt, a fia megőrizte. Így pontosan tudjuk, mi a festészet a bajusz végének szárazlásában és mi a másolás, ám nem tudjuk, melyik az első változat.

Tehát, a kép igazi elemzése, az igazi kaland, csak a Bécsben levő változat megvizsgálása után kezdődhetne...

Szenteleky így ír Pechán portréiról:

Pechán József: Őnarckép, ecsettel, 1918 (olaj)

„Szívét, szellemét viszi be minden ecsetvonásba. Csupán egyes megrendelt arcképnél lehet észrevenni a kedvetlenséget, a rosszul palástolt unalmat, de még itt sem lehet szó imitativ művészetről. Pechán mindig gondolatait, érzéseit viszi a vászonra, nem csupán meglátásait, művészete mindig architektonikus . . . Sokat foglalkozik azonban azokkal az arcokkal, melyek érdeklik és vonzzák. Fénye-, szín- és tónuskeresése szinte tiszta lélektan.”

Verbáson, a fia (Pechán Béla festőművész) tulajdonában levő 50 kép között, ott láthatók önarcképei is. Szenteleky idézett, portrékról írt mondatai, az önarcképekhez kötődnek:

„Önarcképei kegyetlenek és nagyon mélyek, szinte tragikusak. Őszintén, egyszerű és sötét fájdalommal adja a szárnyaszegett lendületet, a kínlódó, magában álló művészt, a bilincsbbe vert akarat férfias komorságát.”

Ezek az önarcképeken is ott az a vörös vonulat, és szinte már önálló vörös konfigurációról is beszélhetünk.

Hihetetlenül intelligens, pontos, apró, finom ritmusú ecsetkezelés, gyors pasztás festékfelrakás. Duranci (B. Szabó nyomán, szecessziós korszakára gondolva) „rövid ecsethúzású kézírás”-ról beszél. 18-as önarcképén, a száj felett, szépen megfigyelhető ez a pasztás, rövid ecsethúzású, apró kristálytömböket hagyó kézírás.

Mikromegfigyelésről van szó csupán, ám a hasonló észrevételek regisztrálása talán közelebb visz bennünket ahhoz, hogy egyszer megtudjuk, hogyan, mikor, meddig és miért képez ecsete kis tömböket, rövid száraz nyomokat, „kukoricás” foltokat vagy hatalmas páncél-síkokat . . . Igen, a kézírásról és az egyes képekről kellene szólni végre (a megőrzött művek, a fényképek és a reprodukciók alapján), hiszen az életrajzot már felvázolták és a tanítómesterek hatását is lemérték:

EISENHUT hatásáról: „. . . ha Pechán akkor nem Eisenhut kezébe és irányítása alá került volna, úgy egy hosszú, felesleges utat takarított volna meg . . . Ha Pechán akkor nem kerül erre a klasszikus, kemény és körülhatárolt útra, úgy biztosra veszem, hogy fejlődése gyorsabb, nagyszerűbb lüktetésű, mely hamar megtalálta volna a kibontakozást. Elismerő tisztelettel adózom még Eisenhut történelmi szempontjainak, a szabályok, szerkesztések és tudományok fárasztó festőművészetének, mégis meg kell állapítani azt, hogy abban az időben, a kilencvenes évek elején, Eisenhut már egy merev, fejlődésre és felfrissülésre semmiképpen sem alkalmas irányt képviselt.” (Szenteleky)

HOLLÓSY hatásáról: „Az ifjú Pechán pedig csak hosszú évek múlva, Hollósy Simon meglátásain és irányításán keresztül, fáradtabb izmokkal jut el oda, ahonnan már akkor, első müncheni tartózkodása alatt kezdeni kellett volna.” (Szenteleky)

Hollósy Simon műtermében 1904-ben (Pechán József jobbról az első)

CZÓBEL hatásáról: „De talán azt mondhatnánk, hogy Czóbel Béla fauvista palettájának megismerése zavarta fel leginkább Pechán József festői ösztönét. Teljes lényével bevette magát az adriai tengerpart ünnepi színpompájába, Baden-Baden üdéségébe és a szarajevói bazár tarka színorgiájába (amely néhai eszményképére Eisenhuttra emlékezteti). Pechán palettája egyszeriben fellángol a tiszta színek szabad áradatában. A sárgák, kékek, vörösek és zöldek, valamint az ibolyaszín árnyak a vakító fehér felületeken teremtik meg Pechán legjobb alkotásait: a Haditanácsot, a Kikötőrészletet és a Bácskai szüretet, melyek láttán a kritika arra kényszerül, hogy, komolyan foglalkozva alkotójuk művészetével, azt még a rendkívül tehetséges és később híres festővé vált Egrynél is előbbre helyezze.” (Duranci Béla)

ADY-val és KERNSTOCK-kal kötött barátságáról, nagybányai és párizsi napjairól fontos lenne többet tudni . . .

A KNER-nyomdával való kapcsolataihoz adalékként idézem a véletlenül tulajdonomban levő, Röpke lapok című „nyomdászati és művészeti

ismeretterjesztő újság” XIII. évfolyamának 11. (1911. nov. 23.) számából Kner Izidor szavait:

„Végül még felbívjuk a közönség figyelmét a Geiger Richard és Pechán József olajfestményei után készült 533—542. számú meghívókra is, amelyek vászonszerű préssel vannak ellátva, minek folytán azok teljesen az eredeti olajfestmények hatását keltik. Dacára annak, hogy ehhez drága gép kell, nem drágábbak ezek sem s hiszem, hogy ez az újítás — amellyel Magyarországon teljesen egyedül állunk, s amelyet külföldön is csak ritkán s legfeljebb Amerikában látni — szintén meg fogja a műértő közönség tetszését nyerni.”

A SZABADKA-i napok adalékául pedig íme Baranyi Károly *Önéletrajzának* néhány kitétele:

„Bevonult hozzánk Pechán József újverbászi és Kálmán Péter müncheni festőművész. Szorgos barátság alakult ki közöttük. Most már hároman voltak, akiketől tanultam: Oláh, Pechán és Kálmán. Minden szabad időmet velük töltöttem... Pechán és Kálmán a laktanyában egy külön szobában kaptak elhelyezést, és megfestettek mindenkit, akinek valamilyen magasabb rangja volt. Így aztán sikerült elkerülniük a frontra való küldetésüket... Pechán Józsefet közben szívbaja miatt felmentették a katonai szolgálat alól, Kálmán Péter is betegszabadságot kapott...”

(Érdekes lenne Pechán művészetét kissé közelebb hozni Oláh, Farkas és Balázs G. képirásához is...)

Igen, Pechán-irodalmunk (Szenteleky, B. Szabó, Duranci, Ács József, Pechán Béla, Bordás Győző) már sok mindent elvégezett, de a döntő lépésre még mindig nem szántuk el magunkat, még — hogy képletesen fejezzem ki magam — mindig nem mertünk belépni képeibe.

„Hagyatéka még felmérésre vár!”, ismétlik többen is B. Szabó 54-es *Híd*-beli tanulmányának zárómondatát — megtoldva azt egy felkiáltó-jellel is.

Persze, a hagyatéka fontosabb, értékesebb alkotásai elkülönültek, kiemeltettek már, és tudjuk, elsősorban a Haditanács, a Kikötőrészlet, a Szarajevói utca, a Wagner zenéje, a Bácskai szüret, a Baden, a Nagyságos úr mulat, a Tél, a Fiam, A művész édesanyja, az Ádám és Éva, az Udvar, a Honvéd katona — tehát maximum 20 kép vár alaposabb elemzésre.

Az itt felsoroltakon és a Pechán-irodalom által már érintett alkotásokon kívül én még három fontos képet sorolnék ide, emelnék ki, mégpedig: a Thomka Rózsa tulajdonában levő *Mézeskalácsot*, a Pap József tulajdonát képező *Délutánt* és a hagyatékból levő *Énekes gitárral* címűt.

A Haditanács köré rendezhető nagy, feltételelesen dekoratívnak nevez-

hető sorozat egyik kiemelkedő darabja az 1908-as DÉLUTÁN. Kevésbé „kukoricás” (ahogy Rippl-Rónai nevezte festésmódját 1910 körül) kevésbé „foltos”, mint a Haditanács, a Bácskai szüret és az elkallódott Falusi utca például, tehát ilyen szempontból inkább a Badenhez, a Szarajevói utcához és a Télhez áll közelebb.

A Délután dekorativitása súlyosabb, és e súly valamint a síkok elrendezése térszerűvé alakítja. Különben, egész sorozatára jellemző a 4 sík (1. figura 2. udvar, táj, 3. épület, erdő, 4. égbolt).

A kép előterében egy ifjú pár sötét sziluettje, profilba forduló feje.

Külön kellene szólni Pechán gyerekfiguráiról, sötét gyerekprofiljairól, amelyek Kosztolányi és Csáth, a festészetben pedig Aczél Henrik gyerekeinek rokonai.

Árnyékban levő sötétlila profiljuk (éppen úgy, mint a Baden és a Tél előterében) különös, melankolikus elfordulásként, kifordulásként értelmezhetők. Velük nézünk a kép meleg síkjaiba, de valamiképpen velük nézünk ki is, el és oldalt is a képből.

A kocsmá- vagy gazdasági udvar napvilágította földjének szabályos, csontfehér kiszögellése a szürkés-kék árnyékfelületbe pontosan fordítottja a Szarajevói utca beszögellő árnyékfelületének. Rendszeres, tudatos szerkestről van szó...

Az árnyék és a fény, a fogat, a gerendaszerkezet és a figurák egyensúlya, csendje képezi a sima, pasztás felületű Délután értékét.

Csak most látni, sem a kocsis, sem a két gyerek nem néz sehová, inkább hallgat, érzékel — hallgatja a kép, a Délután csendjét, érzékeli a képsíkok egyensúlyát...

Idézzük (ismét) Szentelekyt, mert úgy érzem, az ő szavaival a Délután rejtélyéhez is közelebb jutunk:

„Nem keres hálás, „szomorkás” reflexeket, anyaga sohasem puha vagy könnyű, témái, beállításai, problémái nehezek, kemények, azonban tökéletesen megoldódnak a fölényes rajzi tudásban, az üde, érdekes, mosolygós színhatásokban... Vásznaí mindig mesteriek, mindig érdekesek, és a duzzadó derű oly vonzóvá és meleggé teszi őket, mint az olasz ég az umbriai vagy toscanai tájakat.”

A súly és a derű, a biztos, tökéletes egyensúly.

Újvidéki életem szerves része ez a kép, szerves része szerintem Pap József költészetének is...

Mielőtt még áttérnék Pechán számomra legfontosabb festményének, nagy mementójának, elemzésére, idézzük B. Szabó tanulmányát — azért, mert szükségünk lesz néhány megállapításra, de azért is, hogy minél teljesebben reprezentáljuk a Pechán-irodalmat:

„Az ellentétes művészi koncepciónak ebben a nyugtalan, szélsőségeket és ellentéteket egyesítő áramköréből pattan ki szikraként Pechán József festői szemlélete. Művészetében a régi festőiskola hagyományai új életre kelnek és megtisztítva minden felesleges, spekulatív és idegen elemtől, egy modern festői látásmód és szemlélet eredményein és tanulságain átszűrve érvényesülnek. Művészetében a misztikusság és a dekoratív megoldások felé irányuló korszakát kivéve — a realista koncepció uralkodik. Ennek a realizmusnak azonban már semmi köze a Hollósy-iskola naturalizmusához...”

A 120×100 cm-es Énekes gitárral Wilhelmet, a verbászi idiótát ábrázolja. Tudjuk, Wilhelmről festette Póttartalékos című képét is, amelyet Ferenc József meg akart vásárolni. Pechán Béla írja:

„Ferencz József király utasította az ötet kísérő szárnysegédet, hogy ezt a képet vegye meg, de mire ez elért az irodába, a kép már el volt adva. Egy Saxlehner nevű bécsi műgyűjtő vásárolta meg.”

Az Énekes gitárral művészetünk egyik központi alkotása.

A kopaszra nyírt Wilhelm egy ládán ül. Kezében gitár. Szája tátva, csak metszőfogai vannak meg.

Vicsorit? Nyüszít? Üvölt? Sír? Énekel?

Ez az ének, számomra, nem más, mint Pechán éneke, muzsikája, a portrékon elemzett vörös egész képen való előmlése.

Az Énekes kiemelésével Szenteleky-mottónkat is átértelmezzük tehát. Amikor a mottóba emeltem a „muzsika” szót, Wilhelm muzsikájára is gondoltam. De gondoltam a provinciális kisváros piktorának műkedvelői, zeneszerzői (Gavotte!), hangszerépítői munkásságára is.

Wilhelm Faulkner Hang és tébolyának Benjyje.

Wilhelm itt mosolyog, vicsorit vissza a császárra, régi ismerősére. De itt vicsorit vissza a művész is tragikus sorsára.

Pechán József nagy győzelme ez a kép, amelyet senki sem említ, amely még ma is nehezen viselhető el.

Milyen kár, hogy nem ismertem korábban e képet, hiszen egykor valamely hasonlót kerestem Faulkner művészetében, Bulatović ördögeinél, Dadoók festészetében...

Ezek után kissé el kell térnünk a bőven prezentált Pechán-értelmezésektől, mivel úgy hiszem, Pechán nem festhette volna meg így — ilyen súlyosan! — Wilhelmet, Wilhelm énekét Eisenhut és különösen Hollósy — a plebejus, a Rákóczy-induló és a kései nagy Őnarckép Hollósyja, valamint életének, művészetének minden veresége nélkül, egy évvel halála előtt.

Az Énekes gitárral megfestéséhez Pechánnak fényképésznek, egy provinciális kisváros fényképészenek is kellett lennie.

A hagyatékban több fénykép maradt fenn Wilhelmről, aki, ha nehezen is, egy-egy cigarettáért hajlandó volt pózolni...

Befejezésül megkérdezem, miért nem gyűjtöttük már régen össze Pechán képeit, miért nem vásároltuk meg hagyatékát, miért nem alakítottuk már régen át verbászi házát múzeumná!?

Ki vállalja még továbbra is ezért a felelősséget — azok előtt, akik majd valóban szembe mernek nézni Wilhelmmel?...

PECHÁN JÓZSEF ÉS A NAGYBÁNYAI „NEÓK”¹

BELÁ DURANCI

Ma már nem kétséges, hogy a művésztelepek meghonosodtak a Vajdaságban, s hogy a művészek tömörülésének és ténykedésének jelentős formáját képezzük. Az is nyilvánvaló, hogy a művésztelepek szerves részei voltak képzőművészeti életünk fejlődésének már a századfordulóban, s később, a két világháború között is, de különösen a második világháború utáni időszakban. A kutatók számára különösen érdekes téma lehet a nagybányai művésztelep és a Bánság, pontosabban Zrenjanin (Nagybecskerek) művészeinek a kapcsolata. Már 1899 óta rendeznek e művésztelepen kiállításokat a „torontál vármegyei” festők, akik közül különösen kiemelkedik Streitmann Antal (1850—1918), a nagybányai művésztelep tagja. Streitmann, Emil Ženar (1884—1954), Várkonyi József (1879—1938) és még néhány festő 1910-ben megalakítják a „nagybecskereki impresszionisták körét”. Nagybánya ihletésében Várkonyi a két háború között saját művésztelepet alapít. Hasonló kezdeményezések voltak Bácsopolyán is, Pechán József (1875—1922) pedig terjedelmes írásban (Művésztelep Pálison, *Bácskai Hírlap*, Szabadka, 1914. II. 1.) szorgalmazza egy művésztelep létrehozását. Mindez azt bizonyítja, hogy a művésztelepek alapításának a gondolata a múlt század utolsó évtizede óta jelen van a Vajdaságban. A lehetséges és az elért eredmények feltárása azonban alapos kutatómunkát igényel.

Pechán József ismert vajdasági festő pályafutásának egyik szakasza kapcsán különösen élesen vetődik fel a művész és a művésztelepek viszo-

¹ „1906 nyarán mutatta meg Czóbel Béla Párizsból hazahozott legújabb festményeit, amelyek már az új stílust példázták... A mintegy tucatnyi kép, amit legelőször Bányán mutatott meg festőtársainak, arcképek, csendéletek és aktos kompozíciók sorozata volt — plakátszerű festmények, vastag, színes körvonalak közé határolt élénk, pointilizált színfoltokkal, a figurális részek rajzában sok jellemző erővel... Nagybányán, és később, amikor ennek a stílusnak a jelentkezése már Budapesten is általánossá lett, a festők összefoglalóan *neoimpresszionizmusnak* nevezték az új irány minden változatát, s a híveit röviden neóknak.” (Réti István *A nagybányai művésztelep*, 1954., Budapest, 69. old.).

*Egry József, Pechán József, Götz B. Ernő és Baranyi Károly
(ez utóbbi első jobbról)*

nyának a kérdése. Az 1909. és az 1914. évek közötti időszakban keletkezett alkotásai ugyanis az akkori magyarországi képzőművészeti központok avantgarde mozgalmainak az ihletésében születtek, s lényegesen különböznek a pályafutásának előző szakaszában létrehozott alkotásoktól. S az is nyilvánvaló, hogy a háború utáni rövid pályaszakaszban (Pechán 1922. 6-án halt meg) a festő ismét megbékélt a nem éppen kifinomult ízlésű provincia igényeivel.

Mi hevíttette úgy fel az említett szakaszban színeit? Mert palettája szinte egyik pillanatról a másikra lobbant lánggra. Az élénk, intenzív és világos színeket a rajz ívelését idéző sötét keretbe zárja. Festményeinek fő jellemzői a sárga, a zöld, a kék, a vörös és a lila árnyalatok, a környezetéből kirívó fehér szín valamint a különleges, szemcsés festékanyag. A München óta kísértő tónusfestészettől, ettől a kellemetlen örökségtől Pechán szinte varázsütésre szabadul meg: a színek új világa tárulkozik ki előtte, s kreativitása kapcsán a kritika fényes jövőt jósol neki. Kiváló alkotásokat hozott létre: a Háborús világot, a Gruzi kikötőrészletet, a Szület címűt viselő festményt és még néhány erőteljes, napfénytől csillogó művet. Itt kell megemlíteni nagy női aktképeit is, melyek közül egy, a műterem belsejét megörökítő, különösen kiemelkedik sajátos koloritjával.

Az említettekkel egyidőben készült még néhány olyan festmény is, melyeken teljes bizonyossággal felfedezhető Kernstock Károlynak (1873—1940), Pechán festő barátjának a hatása. E festményein férfi-, illetve női aktok dominálnak, mint például a *Fürdőző nők* címet viselő, 1912/13-ban készült alkotáson.

Pechán József első nyilvánosság elé került képe, Az utolsó gyufaszál, 1899-ben készült, a müncheni akadémiai hagyományok ihletésében. Következő képét, a Pórtartalékost csak 1903-ban állítja ki, Rima József álnev alatt.

A müncheni akadémia konzervatív örökségével Pechán 1904-ben szakít, amikor csatlakozik Hollósy Simon² (1857—1918) iskolájához. „Mintha egy mély, tompa álomból ébredtem volna, egyszerre, erőltlenül és tanács-talanul, új célokkal és problémákkal találtam magam szemben...” — írja önéletrajzában a művész.³

Pechán ez idő szerint számos új ismerőst szerzett magának, s ezzel egyidőben új utak keresésére szánja magát. Ekkor ismerkedik meg Ziffer Sándorral (1880—1962), akihez élete végéig őszinte, mély barátság fűzi.

Mielőtt Hollósy 1902-ben elhagyta volna a nagybányai (Baia Mare, Románia) művésztelepet, Pechánt egészen bizonyosan elvezette a tecsői festőiskolába és még számos más helyre.

Pechán Ziffer révén marad kapcsolatban a nagybányai művészteleppel, s általa ismeri meg azokat a személyeket, akik Czóbel Béla 1906-ban Párizsból hazahozott festményeinek a bővületében alkottak.

„Czóbel Béla volt az első, aki 1905—1906-os tanulmányútja után újszerű képekkel zavarta meg a nagybányai iskola szigorú természetelvétségét. Kontúrozott, dekoratív, a síkszerűség elvét megpendítő stílusú festményei (*Ülő férfi* 1906) a francia posztimpreszionizmus hatásáról vallottak, sőt közeledett a fauves elveihez is. A következő évben pedig már rajta kívül Bornemisza Géza, Boromisza Tibor, Tihanyi Lajos, Ziffer Sándor és Perlrott-Csaba Vilmos is hasonló szellemben dolgozott. Csak egy lépés: a nagybányai fiatalok közül Bornemisza Géza és Perlrott-Csaba már nyílegesen is ott van Matisse első tanítványai között.”⁴

Pechán József hagyatékában fennmaradt néhány olyan levél, amely — amellet, hogy érdekes kordokumentum — egyértelműen utal Pechánnak a nagybányai művészteleppel való kapcsolatára. Érdemes idézni ezek közül néhányat:

1. Szigeti Jenő, aki 1906-tól tagja a nagybányai művésztelepnek, terjedelmes levelében egyebek közt ezt írja 1907. június 2-án Pechánnak:

² „... egy nyáron át Hollósy művésztelepén is dolgozott 1903-ban.” (*Bácsbodrog vármegye II.*, dr. Borovszky Samu szerkesztése, 1909., 535. old.). A Pechán töredékes önéletrajzában említett 1904. esztendő azonban hitelesebbnek tekinthető.

³ A szabadkai Városi Múzeumban 1969 decemberében megrendezett Pechán-kiállítás katalógusa.

⁴ Németh Lajos: *Modern magyar művészet*, Corvina, Budapest, 1972., 44. old.

„Kedves Öregem!

Soraidat vettem, és azokra rögtön válaszolok, mégpedig úgy, hogy iparkodjál és gyere le minél hamarabb, mert itten kevés pénzből kijöhetsz, és szép eredménnyel megrakva indulhatsz. Itt csudálatosan szép minden, az ember bárhova megyen, mindenhonnan teli tudóval és belső érzéstől áthatva jön haza... Ami az itteni megélhetést illeti, aztat körülbelül megmondhatom: egy szép szobát lehet kapni 7 forintért, a kosztot úgy szoktuk elintézni, hogy ketten közösen hozunk egy itteni családtól, aki a piktoroknak általában főz 16 forintért havonta, és ez elég kétónknek. A múlt évben én Zifferrel együtt étkeztem, és jólaktunk. Festéket mindenesetre végy Pesten, bár itt is kapni, de jobb, ha ott vásárolod, azt hiszem, olcsóbb. Vásznat magunk preparálunk, a nyers vásznat itt kapjuk, méterje 1 frt 20 kr. Nagyon jó szövésű, 120 cm széles. A fakezetet és az egyéb asztalomunkákat itt sokkal olcsóbban kapod — végeredményben 60 forintból ki lehet jönni, annyi kell nekem, holott én sem tartozom az úgynevezett spórolós emberek közé...”

A továbbiakban értesíti Pechánt, hogy Ziffert, aki panaszkodott neki meglehetősen nehéz életkörülményei miatt, meghívta Nagybányára. Pechánnak elküldte Ziffer címét is: Alexander Ziffer, Maëlen, Finister France, Hotel Kergovés.

Szigeti levele minden valószínűség szerint válasz Pechánnak, ami azt jelenti, hogy Pechán 1907-ig nem járt ezen a művésztelepen.

2. Ziffer Sándor levele Pechánnak, melyet valószínűleg 1908 szeptemberében küldött Nagybányáról Verbászra:

„Kedves Józsi barátom.

... Az időjárás nem úgy viselte magát, mint ahogy gondoltad, mert ahogy elutaztál, beborult, s úgy esett máig is, mintha örökké esni akarna. S emellett jócskán hideg is volt. Szerencse, hogy ma szép az idő, mert különben elutaztam volna. Jobb itt maradni, mert a munka most jobban megy, mint az egész nyáron ment. A toronyból festett dolgaim közül különösen az egyikkel vagyok megelégedve. Festem most a kis Margitkát is, ami ugyancsak jól kezdődött... A Tihanyi tegnap délben utazott el. Búcsúzásul olyan éktelen dörmögést vitt véghez az állomáson, hogy egész Bánya hallotta. Az utolsó napokban még készített egy tájképet a toronyból, s ez minden dolgánál jobb. Azt gondolom, hogy ez a fiú nemsokára nagy szerepet fog itthon játszani... A mai nap kibékített az eddig elszenvedett összes esős napokért. Olyan gyönyörű őszi nap van, amelyet még sohasem láttam. Szereti az isten Bányát, mert ilyen szépen csak a kedvencét ékesíti fel valaki... Nem maradok soká, s úgy lehet, október 4-én már Szegeden leszek, onnan pedig rövidesen Verbászra...”

3. Ziffer Sándor 1908. december 29-i keltezésű levele, melyet Budapestről (VII. Thököly út 25 sz. I. 7.) küldött Pechánnak Verbászra:

Kedves Józsi barátom,
 mindkét kórtyódut megkepelem
 s örültem a rólam való megemléke-
 résednek. Az időjárás nem úgy
 viselt magát mint ahogy gon-
 dolod ment ahogy elutaltál be-
 tonult s úgy esett maig mint
 örökre akart volna tartani.
 Semmiféle jócska helyig is van.
 Szerencse hogy ma még az idő
 ment különben elutaltam volna.
 Jobb is maradni, mert a munka
 most jobban megy mint az
 egész nyáron ment. A törzsből
 festett dolgaim közül kettőt

Ziffer Sándor keltezés nélküli levele Nagybányáról

„Kedves Józsi barátom,

... Előbb az a portrait foglalt le, és vele együtt az örökös szaladgálás, hogy a Párizsba valót előkaparinthassam, később aztán a szegény atyám betegsége és halála voltak az okok. Azt hiszem, hogy belátod és megbocsájtod hallgatásomat. Az atyám halála nem jött egészen váratlanul, mert szegény már október óta beteg volt. S mert láttam, hogy az állapota napról napra súlyosabb lesz, nem is akartam elutazni... Mivel úgy hallottam, hogy már a „Miénk” is kezdi a konzervatív-esdít játszani, valószínűleg mi, fiatalok nem kapunk oda meghívást, úgyhogy előre készülünk egy újabb egyesületet alakítani, ahonnan meg mi dobjuk ki az öregeket. Ez az egyesület még januárban létrejön. Itt már pozitív a dolog, majd írok neked is. Az se búsítson, hogy a képeidet kidobálták a Múcsarnokból, mert ott csak a szokásos színvonalú kiállítás van. Az öregek igen vigyáznak, hogy csak a saját képükre teremtett fiatal zsenik juthassanak be és kapjanak díjat. De úgy hallom, hogy már nem lesz sokáig úgy... azon fáradoznak, hogy a „Miénk” 50% kiegyezéssel olvadjon velük össze... A te megrendeléseidnek örülök, öreg. Csak üsd a vasat, ahogy bírod. Igen sokat nyersz majd velem, ha Parisban lehetsz... Főképpen arról értesíts, hogy mikor jössz. Most pedig szívből üdvözöllek téged és az egész kedves családotod s az összes verbászi jó ismerősöket...”

4. Az ezt követő évben, 1909-ben Pechánt lekötötte a verbászi evangélikus templom dekorálása, ezért nem jut el Nagybányára. A művészteleppel ez idő szerint Ziffer révén áll kapcsolatban. Ziffernek egy 1909. október 6-i keltezésű levele egyféle összegezésnek is tekinthető:

„Kedves Pepi barátom, igazat adok neked, amit a házassági terveimről írtál... De most más dolgokat írok neked. A nyáron volt itt egy Falus Elek nevű... Ez a Falus egy igen zseniális svindlit eszelt ki. Ti befonta a Grünvaldot, és rábírta arra, hogy ők ketten alapítsanak Kecskeméten egy piktorkolóniát. Innen Bányáról akarták a piktorokat elvinni, többek között engem is, azzal az ígérettel, hogy Kecskeméten kapok potya telket, műtermet, ösztöndíjat, eladok képet stb. Rajtam kívül hívtak vagy 6 piktor... Ők elmentek nagy hű-bóval vagy 6-an Kecskemétre, ahol még nem tudták a városiak, kikkel van dolguk, tehát igen szépen fogadták őket. Én el voltam ejtve, és velem együtt még néhányan, akik velem tartottak. Pl. Galimberti, Tihanyi, Simkó stb. Mikor visszajöttek Kecskemétről, ahol csak bemutatkozni voltak, mert csak a tavasszal mennek le végleg, roppant fennhézajóan viselkedtek velünk szemben, s örültek a nagy diadalnak, persze a Perlrott a legjobban. Tegnap azután az történt, hogy Ferenczy, Thorma, Réti és még mi vagy 15-en közös összejövetelt tartottunk egy tekintélyes bányai úriember (a polgármester) lakásán, ahol még néhány városi kapacitás is megje-

lent, és elhatározták, hogy az ittmaradó piktoroknak mindazt megadják, amit Kecskemét, telket, műtermet, lakást, fűtést, világítást, ösztön-díjat stb . . .

Semmi jele sincs annak, hogy Pechán valaha is kapcsolatban állt volna a kecskeméti művésztzepleppel, 1909 decemberében azonban egy új társulat, a Művészház (melyre Ziffer az itt 3-as szám alatt közzétett levélben utal) alapító tagjaként jelenkezik. Pechán erről így ír önéletrajzában: „Mint a Művészház alapító tagja később számos mozgalomban tevékenyen részt vettem, amely, felvéve a harcot bizonyos konzervatív elemek ellen, azzal a célkitűzéssel hadakozott, hogy a fiatal festőnemeknek érvényt és létjogosultságot szerezzen, megnyissa előttük a zárt ajtókat, és mihamarabb a közönség szívét is meghódítsa.”⁵

Egy 1910. január 7-i keltezésű, Pestről Verbászra, Pechán címére küldött levelezőlap már arról tanúskodik, hogy Pechán művészi pályája határozottan felfelé ível.

A Wagner zenéje⁶ (7×12 m) című kompozíció elkészítésére kötött szerződés után Pechán, az addigi sikereken felbuzdulva, 1910-ben műtermet nyit Budapesten (Budafoki út 41/b). Ezáltal lehetősége nyílik arra, hogy sűrűbben találkozzon barátaival, s hogy részese legyen a pesti művészvilág eseményeinek. Műtermébe ellátogat a magyar kulturális és művészeti élet számos kiemelkedő egyénisége. Barátságot köt Rózsa Miklóssal, aki egyik 1913-ban írt levelében beavatja legszemélyesebb titkaiba. Petrovich Elek „kedves Pepikémnek” szólítja, s kiváló barátságban él vele. Pechán baráti körébe egy korabeli fennmaradt fénykép nyújt betekintést. E képen láthatjuk egyebek között Egry Józsefet is, akivel Pechán együtt szerepelt a Művészház kiállításain.

Sajnos, több évvel ezelőtt nyoma veszett annak az igen értékes levélnek, melyet Ady Endre írt Pechánnak, s amelyben megköszönte a festő hozzájárulását a verbászi Ady-est sikeréhez. Pechán Béla festő, Pechán József fia még emlékszik a levélre, s B. Szabó György is említést tesz róla: „Ady kortársa és ismerőse volt. Verbászi hagyatékából talán egyszer előkerül Adynak az a levele is, amelyben köszönetet mondott a festőnek, hogy költészetét és a modern művészetet védelembe vette . . .”⁷

Pechán budapesti baráti köréről szólva említést kell még tennünk Götz Béla Ernőről is, akinek egy háború utáni, keltezés nélküli levele arról tanúskodik, hogy sírig tartó barátság fűzte Pechánhoz:

⁶ Ennek a tervezett képnek a vázlata ma Belgrádban, a Május 25. múzeumban van.

⁵ Lásd az idézett katalógust.

⁷ B. Szabó György: Valóság és harmónia, *Híd*, XVIII. évf., 7—8. sz., 1954. július—augusztus, 305—309. old.

Szobán már így revesz
 mint ha ideg sokkos volna.
 Itt is végtelen sajnálom
 az általa küldött össze-
 get már felajánlottam
 de nem fogadja el. Mert
 én még nem egészen
 rendeltésem s jobban
 bírom enni a két lit
 gyereket a nyomorúsá-
 got mint a betegem.
 Még egyszer Kőstánom
 íredem híressége, addig
 irásba mindig egyebet
 együtt azt dehisztem
 lehetem. Szerváns
 ölel barátad
 W.F.

Egy Götz B. Ernő levél Pechán Józsefhez

„Kedves Öregem!

Rég várt leveled könnyes szemekkel olvastam. Igazán megható az a szimphátia... A küldött összeget átvettem. Fogadd érte, Öregem, igaz baráti köszönetemet, tetedet emlékembe véstem még erre a hátralevő rongy, hazug életre. Szegény Tóni még mindég ágyban van, ha egyszer végigmankózik a szobán, már úgy remeg, mintha idegsokkos volna. Ezt is végtelen sajnálom. Az általad küldött összeget már felajánlottam, de nem fogadja el. Mert én még némi egészséggel rendelkezem, s jobban bírom ezzel a két kis gyerekekkel a nyomorúságot, mint ő betegen...”

A levél híven tükrözi a művészeknek a háború utáni nehéz helyzetét s a közöttük uralkodó szolidaritást. A levélben említett Tóni Pechán sógora volt.

1922. március 6-án Pechán váratlanul elhunyt. Síremlékét Medgyessy Ferenc (1881—1958) készítette. Medgyessy Pechán barátja volt, s gyakran vendégeskedett Verbászon.

Ezzel lezárult egy életút, a magyar avantgarde mozgalmak egyik képviselőjének a pályája.

A Hollósy köréhez való csatlakozás s a Zifferrel kötött barátság, valamint a nagybányai és a párizsi tartózkodás révén Pechán a vajdasági festők közül *ELSŐKÉNT* került kapcsolatba az európai avantgarde áramlatokkal. Rajta kívül egy bajmoki születésű festő, Stipan Kopilović (1877—1914) járt századunk első éveiben Párizsban. Alkotásai közül mindössze három, 1907/08-ban készült impresszionista festmény maradt fenn. Említésre méltó továbbá a Streitmann Antal vezette nagybecskereki impresszionista csoport is, 1906 után azonban csak Pechánnak adatott meg a lehetőség, hogy magáévá tegye s terjessze vidékünkön a „neoisták” eszméit.

Kopilović Vajdaságon kívül élt, a nagybecskereki csoport pedig a helyzet alakulását többé döntő módon nem befolyásoló Nagybánya büvöletében alkotott, Pechán viszont részese volt a magyar művészet történelmi pillanatainak, de közben egy pillanatra sem szakadt el Verbásztól. Ő közvetítette — igen gyorsan és hatásosan — a vajdasági művészek felé a nagy európai központok eszméit.

S hogy a lehetőségek alapján véve mégsem váltak valósággá, annak több oka van:

— Pechánnak hosszabb időre volt szüksége, hogy megszabaduljon a Münchenben kialakított művészi gyakorlattól és nézetektől;

— Verbász nem volt olyan központ, ahol a művésztelepekről, a Pestről és Párizsból hozott eszmék kedvező táptalajra találtak volna. Pechán a vajdasági festészet magányos nagy alakja volt, s ennél fogva, valamint a képzőművészeti élet szervezetlensége miatt alkotásaival nem tudott nagyobb hatást gyakorolni környezetére;

— a palicsi művésztelep létrehozására irányuló kezdeményezéseit a háború derékba törte.

A Művészházban 1912-ben rendezett hatodik kiállításon bemutatott képei közül egyik-másik fia, Pechán Béla birtokában, illetve néhány gyűjtő tulajdonában van. S ha e műveket (melyeket Pechán 1913-ban több vajdasági helységben is kiállított) hozzáképzjük A modern magyar művészetek kezdetei — a nagybányai művésztelep⁸ című kiállítás anyagához, nem fogunk csalódní: az alkotások megállják helyüket e kontextusban.

Pechán kapcsolatban állt Nagybányával, amikor a művésztelepen eluralkodott naturalista szemléletet a határozott körvonalak és a dekoratív formák váltották fel, amikor a konstruktivisták egyre inkább tért hódítottak, s amikor az ún. második nemzedék lelkesen hirdette az új festészeti eszméket. Az említett kiállítás egyik-másik képe, különösen a Ziffer által is említett (2. sz. levél) Tihanyi Nagybányai utca című festménye meghökkentő módon rokonságot mutat Pechán Pöstyéni utca-részlet című alkotásával.⁹

Pechán személyében minden valószínűség szerint egy kivételes alkotó személyiséggel gazdagodott a századunk elején modern szakaszába lépő vajdasági képzőművészet. Egy 1913-ban megrendezett kiállításán elhangzott szavai csak sejtetni tudják velünk, mit veszítettünk korai halálával:

„A modern korszellem minden irányban való fejlődése megtanította az embert, hogy az őt körülvevő objektumokat elemző szemmel nézze, földarabolja, belsőleg megértse és alapértékükre visszavezesse...”

E szemléletet támasztják alá fennmaradt alkotásai, az első világháború előtti vajdasági képzőművészet kiemelkedő értékei: a Haditanács, Pöstyén, Udvarrészlet, Bácskai szüret, Gruži kikötőrészlet, Fürdőzők, néhány akt és értékes rajzai, vázlatai.

JUNGER Ferenc fordítása

A BIZONYÍTÉK

Sok vita folyt és folyik még napjainkban is arról, hogy vidékünk festői közül kik tartoztak oda, vagy legalábbis látogatták a Hollósy Simon alapította Nagybányai Iskolát, kik azok, akik megfordultak, alkottak és kiállítottak Nagybányán. Több fes-

tőnk, köztük Balázs G. Árpád és Baranyi Károly is említést tesz Pechán József nagybányai útjairól, de az egykori művésztelepen, sajnos, nincs nyoma Pechán látogatásainak. Festőnk 1969 decemberében Szabadkán megrendezett retrospektív tárlatának katalógusában írja Bela Duranci, hogy Pechán József, „1904-ben Hollósy Si-

⁸ A belgrádi Modern Művészetek Múzeumában 1975 novemberében és decemberében megrendezett kiállítás.

⁹ A kép (s az itt említett többi Pechán-alkotás) reprodukciója megtalálható az említett katalógusban.

mon (1857—1918) műtermében bukkan föl, ahol egy csoport saját korabeli fiatal művész, később jó barátjai révén megismerkedik a nagybányai művészteleppel”. Duranci itt közölt tanulmányában felfedi Pechán és a nagybányaiak közötti kapcsolatokat is. A levelek valóban azt bizonyítják, hogy Pechán egészen közeli, baráti kapcsolatban volt a nagybányai művésztelep tagjaival, de a döntő bizonyíték, hogy maga is járt Nagybányán, csak most, számunk nyomdába adása előtt néhány nappal került elő a Pechán-hagyaték-ból.

A bácspalánkai *Palanka* című német nyelvű hetilap 1908. szeptember 5-i számában (36. szám) Nagybányaer Impressionen címmel Pechán József riportot közöl a „festők városáról”, amelyben ezt olvashatjuk: „Bármerre fordítjuk tekintetünk, az itteni táj hihetetlen könnyedséggel tárja eléink csodálatos szépségeit és akinek volt alkalmja megcsodálni ezt a különös szépséget rejtegető természetet, annak nem lesz nehéz megérteni, miért tud ekkora varázserővel hatni e város és környéke fiatal festőművészeinkre...”

A tájnak ebben az eredetiségében és természeti sajátosságaiban rejlik a vonzóerő, amely számos, nyugalmat kereső és új ötlet után kutató, a nagyváros idegölő forgatagából szabadulni igyekvő festőt maga köré képes gyűjteni.

A festők tanyáikat itt nem a fényűző és kényelmet nyújtó vendégfogadóban ütik fel, hanem szegényes és igénytelen viskókban húzódnak meg, minél távolabb a világ forgalmas és zavaró nyüzsgésétől, hogy aztán itt, a természet közvetlen közelségében, szerzett benyomásait azon nyomban megörökítsék.

Úton-útfélen találkozhatunk velük, ahogy csoportokba verődve lázasan

elemzik munkáikat, vagy pedig egyedül, magukba szállva kémlelik a természetet, hogy ne csak külső jegyeit ragadják meg, hanem a belső tartalmakat is.”

Pechánt élménybeszámolójában a táj élménye köti le elsősorban, ezért fejtegeti a táj és a művészet viszonyát, majd riportját a következő szavakkal zárja: „Nagybánya jelenleg a fiatal művészgárda gyűjtőtábor. Bányát a sok piktorkodó mellett számos jónévű festő vallja magáénak... Ez a város eddig legfeljebb aranybányáiról volt ismert. Ma már más hírneve is van. Úgy látszik, arra ítéltetett, hogy sok halhatatlan alkotás szülőhelye, alkotójának pedig lakhelye legyen.”

Még egy dokumentumban bukkan föl Nagybánya Pechán kapcsán. Csepcsányi István verbászi banktisztviselő, a festő barátja egy kéziratban maradt nekrológusban említi a következőket: „Erre az időszakra esik (1899-ről van szó — megj. B. Gy.) Pepi első nagy vásznának, Az utolsó gyufa c. festményének budapesti kiállítása. A későbbben alakult Művészházban kiállított képei művészi sikert hoztak neki, s az elismert festők közé sorolták. Ekkor kezdődött művészete felfelé ívelni, s aztán már hol itt, hol ott, hol Budapesten, hol Nagybányán találjuk, ahol tanul, hogy művészi tökéllé fejlessze zseniális tehetségét.”

Ma már persze nehéz megállapítani, hogy az idézett nekrológus adatai mennyire udvariaskodók, illetve, hogy az említettek mennyiben felelnek meg a valóságnak. Az viszont, hogy Pechán járt Nagybányán, a palánkai újság riportjából kiderül. Hagyott-e maga után valamit a telepen, vagy csak egy röpke látogatásról volt-e szó — csak alaposabb kutatások mutathatják meg.

B. Gy.